

SYMBOL OG VIRKELIGHEDSNÆRVÆR

Torsten Ingemann Nielsen

Ordet »symbol« har rod i det græske symballein, hvor sym betyder »sammen« og ballein betyder »kaste« eller »føje« altså »sammenføje«. Herudfra kan ordet »symbol« tillægges en videre betydning, som skal tages op i denne artikel: At føje det adskilte sammen, så det fuldt ud virkelige bliver nærværende i ét udtryk.

I livsverdenen vil der ofte mangle et intenst og ægte virkelighedsnærvær. Tingene, menneskene, andre levende væsener, alt er der nok, men der savnes det som gør det muligt med overbevisning at sige: »På dette sted, i dette nu, er jeg i kontakt med det, som er fuldt ud virkeligt«.

Savnet af et sådant virkelighedsnærvær og den dermed forbundne trussel om altings ligegyldighed er det afgørende udgangspunkt for den symboliserende erkendelsesbestræbelse: Menneskers forsøg på at frembringe eller at finde noget – et symbol – som i sig forener de momenter, der betyder, at det fuldt ud virkelige bliver nærværende.

Det er dette tema, som skal behandles i denne artikel.²

1. En fænomenologisk beskrivelse af en idealtypisk ontofani

I enhver livssituation er det, der møder os på vej mod at blive bevidst som værende fuldt ud virkeligt. Med andre ord: En ontofani³, (en virkelighedsmanifestation, en virkelighedsåbenbaring) er altid under frembrud og i sjældne tilfælde kan det ske, at den spontant baner sig vej til fuld bevidsthed. – Hvad dette vil sige, skal beskrives i det følgende.

Ethvert »noget« (ethvert værende, enhver entitet) kan fra kun at være tilvandt almindelig i sin måde at vise sig på med ét stå frem på et ganske andet sæt. I og med noget helt almindeligt manifesteres noget andet og mere, noget, som er helt anderledes.⁴ Vandet der strømmer, træet der vokser, barnet der leger, alt i livsverdenen kan fra blot at være bemærket blandt så mange andre blot bemærkede værender med ét træde frem med et nærvær, som er så ekstraordinært og væsentligt virkeligt, at alt andet i livsverdenen træder tilbage som komplet ordinært og uvæsentligt.

I det følgende skal der gives en kortfattet beskrivelse af kilden som et idealtypisk eksempel på en sådan ontofani, d.v.s. en manifestation af det fuldt ud virkelige.

Dr. phil. Torsten Ingemann Nielsen er tidligere lektor i almen psykologi ved Psykologisk Laboratorium, Københavns Universitet.

Ved foden af en bakke, hvor et engområde begynder, strømmer vandet uophørligt frem fra det samme sted. Synet af de stedse opstrømmende vandmængder, vandets forskellige og tilbagevendende lyde, den vedvarende afkøling af luften, alt er ét direkte sanseligt nærvær. Kilden *præsenterer* sig selv på en direkte måde, den skal ikke *re-præsenteres* af noget andet, ligesom den ikke selv viser hen til, ikke *re-præsenterer*, noget andet. Den er sig selv som et så markant afgrænset, finit, værende, at alt andet afgrænset i det afgrænseliges, i det finittes, virkelighedssfære træder helt i baggrunden.

Men i og med kildens sanseligt afgrænsede nærvær i rummets »her« og i tidens »nu« er der intuitivt givet et helt anderledes nærvær. Det er uafviseligt, *at* det er der, men uden at det kan angives, *hvad* det er.

Ord som »det uendelige«, »det evige«, »det tidløse« kan melde sig, men sådanne ord betegner ikke forskelligartede egenskaber ved det intuitivt givne, men må ses som sidestillede, og famlende, betegnelser for et fravær af det rumsligt og tidsligt afgrænselige og for et nærvær af et uudsigeligt, et i enhver henseende uafgrænset hele. »Det infinitte« skal det kaldes i det følgende.

I det øjeblik kilden spontant viser sig som fuldt ud og ganske særligt virkelig, d.v.s. som en ontofani, er det helt almindelige (det afgrænselige, det finitte) og det helt anderledes (det uafgrænselige, det infinitte) uafviseligt nærværende på én gang. I eftertankens tilbageskuende øjeblik kan dette lyde selvmodsigende, men i oplevelsens øjeblik fremtræder ingen logisk modsigelse. Kilden viser sig direkte med ét fortættet virkelighedsnærvær.

2. Nogle principielle bemærkninger til den fænomenologiske beskrivelse af den idealtypiske ontofani

I den fænomenologiske beskrivelse af en ontofani i det foregående afsnit er der allerede foregrebet en ontologisk stillingtagen. Som det fremgår, er der ikke lagt op til, at det beskrevne skal betragtes som noget, der »bare er oplevelser«. Der er med andre ord ikke lagt op til en »psykologistisk« ontologi. I det foregående er der tydeligvis heller ikke lagt op til en immanens-ontologi, hvor det antages, at ethvert afgrænset værende udelukkende hører hjemme i en virkelighedssfære af principielt afgrænselige, af finitte, værender. Det må være indlysende, at der heller ikke er lagt op til en transcendens-ontologi, hvor det antages, at ethvert afgrænset værende udelukkende er udtryk for en virkelighedsinstans, som ligger hinsides alle afgrænselige værender. Derimod er der lagt op til en coincidens-ontologi (se i denne forbindelse *coincidentia oppositorum*, d.v.s. modsætningernes sammenfald, som er et centralt begreb i Nicholas af Cusas filosofi⁵): Det finittes virkelighedssfære og det infinittes virkelighedssfære er sammenfaldende – er forenet – i og med ethvert værende.

Ovenstående fører frem til den epistemologiske grundantagelse, at først når der i og med et bestemt værende både erfares en direkte sanselig kontakt med det finittes virkelighedssfære og en intuitivt givet kontakt med det infinites virkelighedssfære, fremstår dette værende som fuldt ud virkeligt, d.v.s som en ontofani. Eller sagt med nogle andre ord: Et værende manifesterer først et nærvær af det fuldt ud virkelige, når det på én gang er givet, at det er delagtigt i, at det parteciperer i, det finittes og i det infinites virkelighedssfærer.

Med den ontologi og epistemologi, som yderst kortfattet er ridset op her, bliver det første erkendelsespsykologiske problem ikke at forstå baggrunden for en ontofani. Det første erkendelsespsykologiske spørgsmål bliver at forstå, hvordan det kan gå til, at der *ikke* viser sig en ontofani i og med ethvert fokuseret værende. Dette skal diskuteres i det følgende afsnit 3 om kategoriserende erkendeindstillinger og afbrudte ontofanier. Det andet erkendelsespsykologiske spørgsmål bliver at forstå, hvordan mennesker stræber efter, at det fuldt ud virkelige, en ontofani, kan blive nærværende gennem symboler. Dette skal diskuteres i afsnit 4.

Inden disse spørgsmål behandles, skal der gøres et par bemærkninger om det infinitte.

Den ontologiske antagelse, at det infinitte, som opleves intuitivt, er en manifestation af en virkelighedsinstans, som er principielt u-differentierbar, gør det selvindlysende, at det ville være selvmodsige at søge viden om, hvilke forskelligartede egenskaber det infinitte besidder. Eller formuleret på en anden måde: Intuitivt kan det erkendes, *at* det infinitte viser sig, men diskursivt kan det ikke erkendes, *hvad* det rummer. At indse dette, er det samme som at nå til *oplyst uvidenhed* om det infinitte, se i denne forbindelse Nicholas af Cusa's *docta ignorantia*⁶: Lærd uvidenhed eller, som jeg foretrækker at oversætte det, *oplyst uvidenhed*.

Senere i artiklen (i afsnit 5) skal vi se, hvordan den oplyste uvidenhed over for det infinitte danner udgangspunkt for et alternativ til Freuds reductive fortolkning af det infinitte, af det oceaniske, i almindelighed og til psykoanalysens reductive symbolfortolkninger i særdeleshed.

Det vil blive vist, at en forståelse af det infinitte som principielt uafgrænset indebærer, at ethvert forsøg på en begrebsmæssig væsensbestemmelse af symbolets indhold principielt må opgives.

3. Kategoriserende erkendeindstillinger og afbrudte ontofanier

Idet et værende er *på vej* mod at fremstå som helt anderledes og fuldt ud virkeligt, vil den erkendende person være tilbøjelig til spontant at udfolde en *kontemplativ indstilling*: Personen åbner sig opmærksomt for det, som viser sig og lader det tone frem uden aktivt at gribe ind med andre indstillinger.

Som det tidligere er fremført, og det er en erkendelsespsykologisk påstand, viser der sig i enhver livssituation et begyndende frembrud af en

ontofani, og dermed er en kontemplativ indstilling under udfoldelse.

Men sammenfaldet eller enheden af det afgrænselige og det uafgrænselige i og med et bestemt værende kommer sjældent til fuld bevidsthed (som en ontofani), og parallelt hermed kommer den kontemplative indstilling ikke til fuld udfoldelse.

For at forstå baggrunden for dette skal kilden, det strømmende vand, atter tages frem som et illustrerende eksempel.

Lige idet kilden viser sig med en snært af et fortryllet og altinddragende virkelighedsnærvær for en person, og just som vedkommende er i færd med kontemplativt at åbne sig for det, som toner frem, kan der manifestere sig noget, som kræver en problemløsende forholdelsesmåde. Sagt på en anden måde: Fra at være kontemplativt indstillet bliver personen *kategoriserende indstillet* over for kilden. Den pågældende bliver indstillet på *begrebsmæssigt* at bringe orden og sammenhæng i det, der *kan* afgrænses og begrebsliggøres.

Dermed holder kilden op med at vise sig med et strejf af et intuitivt givet nærvær af det helt anderledes. Det uafgrænselige, det infinitte, får ikke mulighed for *også* at blive nærværende sammen med det, der afgrænses kategorielt. Der sker en overskygning af det infinittes intuitivt givne nærvær, mens alene det finitte som noget begrebsligt ud-differentieret og ud-differentierbart bliver nærværende. Udtrykt lidt anderledes: Den ontofani, som er på vej, bliver afbrudt under udfoldelsen af den kategoriserende indstilling.

En kategoriserende indstilling kan være *teoretisk*: Hvad kendetegner en kilde? Hvilke geologiske forhold betinger den? osv. osv.

En kategoriserende indstilling kan være *praktisk*: Kan kildevandet drikkes? Er her en mulig vandforsyning? osv. osv.

På flere niveauer – kropsligt, socialt og personligt – kan problemer af overlevelsesmæssig betydning ikke løses uden en fastholdelse af en overordnet kategoriserende erkendeindstilling. En sådan skal derfor ikke mytologiseres som et syndefald, hvor den ligefremme forbundethed med det fuldt ud virkelige gik tabt. Dét ville være udtryk for en romantisk ideologi. Ej heller skal det at være kategoriserende erkendeindstillet ophøjes til at være den eneste vej til sand erkendelse; det ville være et udtryk for en rationalistisk ideologi. Den kategoriserende erkendeindstilling skal nøgternt gives sin passende plads i forhold til andre, lige så nødvendige erkendeindstillinger. Den kontemplative erkendeindstilling har allerede været nævnt. Nu skal den symboliserende erkendeindstilling omtales.

4. Den symboliserende erkendeindstilling

I hverdagslivets mangfoldige situationer bliver mennesker i den grad stillet over for praktiske og teoretiske opgaver, at de kategoriserende erkendeindstillinger over for det afgrænselige, over for det finitte, ustandseligt

afbryder den kontemplative indstilling udfoldelse og dermed det uafgrænseliges, det infinites, kommen til bevidsthed i og med det finite.

Alle disse *afbrudte ontofanier* er som regel glemte som enkeltbegivenheder, idet de jo kun når til begyndende bevidsthed. Dog kan der tilbagestå ubestemte mindelser om disse afbrudte ontofanier. Disse ubestemte mindelser kan give næring til en længsel efter et helt anderledes og ganske særligt virkelighedsnærvær i og med det, som i livsverdenen hidtil har vist sig med et ganske almindeligt og blegt virkelighedsnærvær. Det er ikke nødvendigt at antage, at mennesker kan have en sådan længsel, fordi de har dunkle erindringer om et helt anderledes nærvær af det virkelige, mens de befandt sig i himlen i en tidligere eksistensform (jvf. Platons myte/lignelse i dialogen *Faidros*⁷ eller mens de i den allertidligste barndom lå ved moders bryst (Freud⁸). Det er tilstrækkeligt at fremhæve følgende: Det helt ekstraordinære virkelighedsnærvær, som mennesker kan længes efter, har de i hvert fald kendt til i dråbeform under deres almindelige hverdagsliv, og at smage et par dråber fra en herlig drik i ny og næ er nok til at få enhver til at tørste efter den. Dette er den opfattelse, som skal gøres gældende i denne artikel. Videre skal det antages, at vi her står ved udgangspunktet for *den symboliserende erkendeindstilling*: Menneskets musiske bestræbelser på *selv* at frembringe et værende eller at finde et allerede foreliggende værende, d.v.s. et *symbol*, som forener det afgrænselige og det uafgrænselige i én sanselig magisk realitet, som er tilgængelig for alle.

Dette tema kan ses gennemspillet i religionernes myter og i disses rituelle dramatiseringer. Det kan ses i kunsten, også når den udfolder sig i en kultur, som udlægges som ikke-religiøs. Endelig, og ikke mindst, kan det symboliserende erkendelsestema spores i mangfoldige musiske hverdagsaktiviteter. Anlægning af haver, indretning af boliger, tilberedelse af måltider og utallige andre gøremål, hvor der tilstræbes en forstærkning og fornyelse af virkelighedsnærværet.

Den symboliserende virkelighedserkendelse, den erkendelse *at* det virkelige er der, fuldt og helt, kan belyses konkret, ved at vi går tilbage til vort illustrerende eksempel: Det strømmende vand, affortryllet under opslugtheden af hverdagslivets rationelt målrettede opgaveløsninger, kan genvinde den tabte magi i det symbol, vi kalder »vandkunsten«, opstillet som et offentligt kunstværk på torvet eller rigget til under private former i haven.

Vandkunsten kan adskille og forstærke de utallige lyde, som kendes fra det naturligt strømmende vand: Rislen, klukken, plasken, brusen, gurglen, og vandkunsten kan skærpe synsindtrykket af vandet, der ustandseligt bliver til flydende form hen over stenens eller bronzens ubevægeligt faste form.

Under sådanne menneskefrembragte omstændigheder, hvor alle sanseligt givne afgrænsninger bliver opmærkede og kontemplativt kan blive nærværende, kan det grænseløse, det evige, det uendelige også blive kon-

templativt nærværende på en intuitivt givent måde. Dette vil indebære, at vandkunstens strømmende vand vil blive bevidst på en måde som både kan beskrives som »klarlagt virkelighed« og som »åbenbaret mysterium«, og det vil kunne indebære, at vandmysterier, som kun kom til glimtvis bevidsthed under tidligere livsomstændigheder, nu bliver helt anderledes gen-nærværende. Med andre ord: Vandkunsten som en menneskefrembragt ontofani, d.v.s. som et symbol, manifesterer den enhedsværen i nutid og fortid, som det ellers er så vanskeligt at få kontakt med under hverdagens rationelt målrettede fokusering af det finittes virkelighedssfære.

I en tidligere artikel⁹ har jeg givet en fænomenologiske analyse af nogle af Brancusis skulpturer. Dér beskriver jeg, hvordan en skulptur kan vise sig som en menneskeskabt ontofani, d.v.s. som et symbol, der i sig forener formens og materialets markant afklarede sanselighed og det finittes udsigelige, men ikke desto mindre uafviselige nærvær. Og jeg vil tilføje her: dette er noget, vi undertiden kan ane en lille snært af, når vi færdes i dagligdagens tingsverden, men som vi måske først *genkender* og dermed *erkender* i en kontemplativ skulpturfordybelse, og som vi dernæst kan blive mere åbne for i den fornyede omgang med hverdagstingene.

Sammenfattende kan det konkluderes, at en symboliserende erkendelsesbestræbelse ikke er et forsøg på en punkt til punkt efterligning af værender i almindelige livsverdenssituationer. En sådan kopi vil i allerhøjest fald været givet med samme virkelighedspræg som det forlæg, der kopieres, og da hensigten med de symboliserende erkendelse jo er at skabe muligheder for et virkelighedsnærvær, som er *mere* intenst og ægte end ved et bestemt forlæg fra hverdagslivet, er kopieringsvejen ikke den, der skal vælges.

Ved en symboliserende erkendelsesbestræbelse er udgangspunktet ofte et værende i hverdagslivet, som har manifesteret et intuitivt givent nærvær af det infinite, som lå på kanten af det lige netop bemærkede, inden det blev afbrudt af kategoriserende erkendeindstillinger. Ved forstærkning og kontrastering af bestemte træk ved dette værende er det hensigten, at en ontofani, som aldrig nåede længere end til begyndende bevidsthed og derefter blev afbrudt, nu, for første gang, skal blive fuldt ud nærværende. Et sådant symboliserende erkendelsesforsøg er ikke slået fejl, hvis det kan føre til en oplevelse, der kan beskrives således: »Denne sanseligt magiske realitet har jeg oplevet før, men først nu, ved at symbolet giver det oplevede en særlig form, véd jeg, at det er tilfældet. Jeg mærker, at det først er ved mødet med symbolet, at jeg bevidst er forbundet med det, jeg oplever *nu* og har oplevet *før*.«

5. Symbolerne og det principielt umulige i at væsensbestemme deres betydningsindhold

I den foregående fremstilling har det hele tiden været en pointe, at symbolet er et udtryk for og et resultat af en bestemt erkendeindstilling: Menneskers bestræbelse på at frembringe eller at finde et fortøttet værende gennem hvilket de kan komme i kontemplativ kontakt med det sanseligt afgrænsede og det intuitivt uafgrænselige.

I stedet for at tale om symbolet som et udtryk for en erkendelsesbe- stræbelse, har der, især inden for psykoanalysen, været tradition for at be- trakte symbolet som noget, der skal gøres til *genstand* for en særlig form for fortolkende erkendelse: Symbolet ses som en kodet information om noget egentligt virkeligt, der gennem dechifrerung principielt kan frem- analyseres til entydig begrebslig, kategoriserende, erkendelse.

For at kunne gennemføre et sådant projekt må det forudsættes, at sym- bolet alene har hjemme i det afgrænseliges, i det finittes, i det definérba- res virkelighedssfære. Men hvad så med det intuitivt givne nærvær af det uafgrænselige, af det infinite, som vi også finder ved en fænomenolo- gisk symbolundersøgelse? Hvilken ontologisk status skal det have?

Det er dette spørgsmål, Freud¹⁰ kæmper med at besvare på en sådan måde, at han kan bevare den monistiske rationalisme, som er udgangs- punktet for hele hans fortolkningsstrategi. Freuds svar er, at det han ser som den *følelsesmæssige* oplevelse af »det ubegrænsede, det skranke- løse, det oceaniske« ikke er udtryk for en særlig virkelighedsinstans, men for en tidlig spædbarnsoplevelse, hvor »jeg« og »omverden« endnu ikke er adskilte, og denne oplevelse kan psykisk ellers velfungerende menne- sker undertiden have selv i voksenalderen, og da er det udtryk for en særegen *psykisk* realitet, nemlig for en relativt afgrænset, regressiv til- stand, inden for hvilken det fuldstændigt u-differentierede hersker.

Når Freud kan kalde nærværet af det infinite for en følelsesmæssig op- levelse, er der dét rigtige i denne sprogbrug, at det infinite kan *vække* de stærkeste følelser, således gysende ærefrygt og undrende betagelse over at være forbundet med en grænseløs virkelighedsfyldte. På denne måde er det relevant, som Freud gør det, at tale om en følelsesmæssig oplevelse ved mødet med det infinite, men det intuitivt givne nærvær af det infi- nitte er med denne beskrivelsesmåde ikke *reduceret* til en afgrænset, en finit, følelsesmæssig tilstand. Det infinite viser sig for os som noget mere, noget *uendeligt* andet og mere, end de følelser og følelsestilstande, det giver anledning til.

Ved at antage at oplevelsen af det infinite er udtryk for noget princi- pielt finit, nemlig en afgrænset, regressiv tilstand, inden for hvilken der eksisterer et u-differentieret hele, har Freud foretaget det, der her skal kaldes den primærreduktionistiske fortolkning.

Psykologen, og enhver anden, vil med den primærreduktionistiske for- tolkning som baggrund kunne gå ud fra, at det infinittes intuitivt/følel-

sesmæssigt givne nærvær i og med et symbol er en *illusion* (Freuds eget ord i forbindelse med »det ubegrænsede, det skrankeløse, det oceaniske« d.v.s. det infinite), som fortolkeren kan notere sig, men uden at han eller hun behøver at lade sig anfægte af det i filosofisk henseende under sine videre tolkninger til en entydig, kategoriserende erkendelse.

Det er Freuds store fortjeneste, at han ikke bare ignorerer nærværet af det infinite hos andre mennesker (selv har han ikke oplevet det, siger han), men tværtimod tager det op som et væsentligt problem for psykologien. Ligeledes er det fortjenstfuldt, at han ud fra sin monistiske rationalisme formulerer sin reduktion af det infinite til en finit, regressiv tilstand så klart og utvetydigt, at det udæsker til en eksplicit formulering af et udgangspunkt for en ikke-reduktiv tilgang (approach) til det infinite, noget der forsøges i denne artikel.

Jung¹¹ fremhæver, at der gennem symboldannelsen kommer en *anden* erkendelsesmåde til udfoldelse end den entydighedssøgende og målrettede erkendelse (den jeg kalder den kategoriserende). Denne anden erkendelsesmåde, som jeg kalder den symboliserende, søger igennem symbolet at give det bedst mulige udtryk for det ukendte uden at tilstræbe et entydigt udtryk. Dermed kan man sige, at det er denne erkendelsesmådes *fortrin*, at det ukendte fastholdes i dets mangetydighed i symbolets prægnante gestalt, der ofte er af visuel karakter.

Det var denne synsmåde hos Jung, jeg tog udgangspunkt i, da jeg startede mit forsknings- og undervisningsprojekt »Kategoriseren og Symboliseren« på Psykologisk Laboratorium for en snes år siden.

Først må det fremhæves, at jeg fandt, at min egen og andres anvendelse af arketypebegrebet ved fortolkningen af symbolers betydningsindhold alt for ofte endte med noget, der i praksis lignede en dechifreringsbestræbelse, og som var stik mod Jungs ideale symbolforståelse: Fortolkningen lukkede sig omkring en optagethed af, hvordan symbolet var et symptomlignende udtryk for forskellige arketyper. Hvad der kunne åbne op for det kontemplativt givne virkelighedsnærvær viste sig derimod at være den aktive imagination ud fra og den bevidste forstærkning af det allerede manifesterede symbol. Med andre ord var det en anvendelse af Jungs metoder (aktiv imagination og forstærkning) på en empirisk fænomenologisk måde og ikke en anvendelse af hans teoretiske begreber i fortolkningsøjemed, der viste sig frugtbare.¹²

Det var i denne sammenhæng, at jeg indså, at symbolet som et nærvær af det finitte og det infinite i ét fortættet udtryk i det væsentlige slet ikke *kan* indholdsbestemmes i uddifferentierende begreber. For når det infinite ikke kan ud-differentieres i begreber (jvf. Nicholas af Cusa's oplyste uvidenhed), så kan et symbol, hvor det finittes og det infinites nærvær er givet i og med hinanden, heller ikke ud-differentieres i begreber på en sådan måde, at indholdsbestemmelsen i det væsentlige bliver dækkende (*Min* påstand fremsat ud fra en uvidenhed som måske, måske ikke er oplyst.)

Naturligvis kan der siges meget, og meget rigtigt, om symbolet alene anskuet som et værende i det finittes virkelighedssfære. Et maleri kan således analyseres m.h.t. motiv, komposition, farveholdning, kulturhistorisk baggrund, personhistorisk baggrund etc. etc. og i denne forbindelse kan freudiansk og jungiansk inspirerede perspektiveringer være oplysende.

Dog, den begrebsmæssige billedanalyse kan *aldrig*, hvor indtrængende den end er, opfange og formidle det afgørende moment, som er ensbetydende med at billedet tænder: Det svimlende nærvær af det uafgrænselige, det udsigelige, det infinite. Dét kan kun erfares intuitivt i og med billedets sanseligt givne nærvær. Det er dette intuitivt givne moment (som er uadskilleligt fra det sanseligt givne), som indebærer, at et symbol, betragtet som en manifestation af en enhedsværen, i det væsentlige er utilgængeligt for en begrebsmæssig, en kategoriserende indholdsbestemmelse. Symbolet viser sig altid som værende noget *uendeligt andet og mere* end det, en begrebsmæssig udlægning af dets betydningsindhold kan føre frem til.

Det er rigtigt, hvad Jung¹³ fremhæver, at et fuldstændigt afkald på enhver fortolkende indholdsbestemmelse af det symbol, som vi selv danner, eller som vi op søger, kan resultere i en uforpligtende æsteticisme i stedet for en engageret forståelsesvilje. Og endnu værre: Et fortolkningsafkald, som samtidigt er et afkald på enhver undersøgende og vurderende holdning til symbolet, kan bane vejen for den »symbolfanatisme«, som kan forekomme i religion, i politik og i andre samfundsmæssige sammenhænge.

Heroverfor vil jeg hævde, at den kategoriserende forståelsesvilje over for symbolet *kan* tage en anden vej end det at forsøge en begrebsmæssig indholdsudlægning. I stedet for at spørge om, hvilke betydninger, der ligger gemt i symbolet, kan hver enkelt spørge om, hvad symbolet gør med ham eller hende: »Hvad får det mig til at føle?« »Hvad får det mig til at fantasere om?« »Hvad får det mig til at tænke på?« »Hvad får det mig til at ønske?« Kort sagt: »Hvad *inspirerer* symbolet mig til?«

Fra sådanne deterministisk orienterede spørgsmål kan den enkelte fortsætte med at stille spørgsmål, som er indeterministisk¹⁴ orienterede: »*Vil* jeg gøre det, som symbolet inspirerer mig til, eller vil jeg det *ikke*?« »*Kan* jeg gøre det, som symbolet inspirerer mig til, eller kan jeg det *ikke*?« »*Må* og *skal* jeg gøre det, som symbolet inspirerer mig til, eller må og skal jeg netop *ikke* gøre det?«.

Med disse deterministisk og indeterministisk orienterede måder at forholde sig kategoriserende på, kan hver enkelt udvikle en kritisk reflekteret forståelse i forhold til symbolet, uden at dette på noget tidspunkt bliver reduceret til et begrebsligt defineret indhold. Symbolet bliver hele tiden fastholdt som det, det er: Det fuldt ud virkeliges udsigelige måde at vise sig på med de udfordringer til selvrefleksion og handling, som dette indebærer.

NOTER

1. Om den etymologiske og kulturhistoriske baggrund for ordet »symbol«, se Salmonsens Konversationsleksikon, XVI. Bind, 1905. Søren Holm: Mythe og symbol, København MCMLXXI. James W. Heisig: Symbolism (i The Encyclopedia of Religion, N.Y.).
2. Med udgangspunkt i et forsknings- og undervisningsprojekt, som jeg startede for en snes år siden, har jeg skrevet flere artikler, bl.a. i Psyke og Logos, hvor forholdet mellem den kategoriserende og den symboliserende erkendelse tages op i forskellige sammenhænge. Artikler indtil året 1986 er samlet i Torsten Ingemann Nielsen: Bevidstheden og det som er helt anderledes. Psykologisk Laboratoriums Skriftserie 1986. Se også: Birgitte Granofsky: Symboltænkning. Akademisk Forlag 1978. Mit sigte med understregningen af en symboliserende erkendelsesmåde som bidragende til en handleinspirerende virkelighedskontakt er på flere måder beslægtet med den måde Murray Cox og Alice Theilgaard anvender metaforen i *Mutative Metaphors in Psychotherapy. The Aeolian Mode*. Tavistock Publications. London and New York, 1987.
3. *Ontofani* som en betegnelse for en manifestation af det virkelige forekommer mig at være et meget træffende ord, som jeg har fundet hos Søren Holm: Mythe og symbol, København MCMLXXI, og hos Tim Jensen: Mircea Eliade og de religiøse ideers historie. Introduktion og anmeldelse. Chaos. Dansk Tidsskrift for religionshistoriske studier, nr. 3, s. 79-107, 1984.
Jeg vil foreslå, at ordene *ontofani* (manifestation eller åbenbaring af det virkelige) og *hierofani* (manifestation eller åbenbaring af det hellige) ikke bruges i flæng, men således at »ontofani« betegner et nærvær at det fuldt ud virkelige, uanset om det forekommer uden for eller inden for en institutionaliseret religiøs sammenhæng, mens ordet »hierofani« alene betegner en manifestation af en højeste, hellig virkelighed, som er institutionaliseret inden for et religiøst univers. Altså: En hierofani er altid en ontofani, men en ontofani er ikke altid en hierofani.
Et nærvær af det fuldt ud og særligt virkelige, d.v.s en ontofani, er altid ensbetydende med et nærvær af det helt anderledes, af det numinøse (jvf. Rudolf Otto: Das Heilige. München, 1963 (1917).
4. Se note 3, sidste afsnit.
5. Nicholas af Cusa (Cusanus): De Docta Ignorantia. 1440. Nicholas of Cusa on Learned Ignorance. A Translation and an Appraisal of De Docta Ignorantia by Jasper Hopkins. The Arthur J. Banning Press. Minneapolis 1985.
Nicholas af Cusa's originale omkalfatring af platonisk og nyplatonisk filosofi til et metafysisk system skal ikke fremstilles og diskuteres nærmere i denne artikel, således ikke begreberne *implicatio* (indfoldelse) og *explicatio* (udfoldelse). Kun lige dette: Med begrebet *coincidentia oppositorum* (modsætningernes sammenfald) anviser Nicholas af Cusa den menneskelige erkendelse en mulighed for på én gang at komme i kontemplativ kontakt med »det jordiske« (det, som i denne artikel kaldes »det finitte«) og med »det himmelske« (det, som i denne artikel kaldes »det infinitte«), mens den platoniske tradition flytter erkendelsen, som den ses at skride frem, væk fra det »jordiske« mod »det himmelske« (se således Platons dialog Symposium. Ved Per Krarup. Gyldendal 1966). Med sit begreb *docta ignorantia* (lærd eller oplyst uvidenhed) gør Nicholas af Cusa det eksplicit, som allerede fremstilles i Platons værk: Det virkelige som det erkendes kontemplativt – som det skues – kan ikke bestemmes i teoretisk/begrebsmæssige termer.
6. Se note nr. 5.
7. Platon: Faidros. Platons Skrifter. Bind 6. Hans Reitzels Forlag 1992.
8. Sigmund Freud: Kulturens byrde. Hans Reitzels forlag 1970 (1930). I afsnit 5 i nærværende artikel vil Freuds anskuelser omkring det infinitte (»det oceaniske«) blive nærmere diskuteret.

9. Torsten Ingemann Nielsen: Skulpturen og nærværet af det virkelige. Psyke og Logos, Nr. 2, 1993, s. 268-283.
10. Se note nr. 8.
11. C.G. Jung: Om tænkningens to former (i Forvandlingens Symboler, s. 15-40, Rhodos 1975).
C.G. Jung: Symbol (i Psykologisk typologi, s. 189-197, Gyldendals Uglebøger 1975).
12. Om baggrunden for Jungs metode – se bl.a. C.G. Jung: The Transcendent Function. Collected Works, Vol. 8. London: Routledge and Kegan Paul 1969.
13. Se litteraturhenvielsen i note nr. 12.
14. Se i denne forbindelse den ikke-deterministiske handlemodel, som jeg har udarbejdet i Torsten Ingemann Nielsen: Handlinger. Dansk psykologisk Forlag 1978.